

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗДІЙСНЕННЯ БЕЗГОТІВКОВИХ РОЗРАХУНКІВ ПЛАТІЖНИМИ КАРТКАМИ

Статтю присвячено аналізу безготівкових розрахунків платіжними картками, схарактеризовано позитивні та негативні аспекти використання платіжних розрахункових карток, з'ясовано нормативно-правове забезпечення використання платіжних карток, встановлено проблемні моменти здійснення безготівкових розрахунків платіжними картками та запропоновано напрямки удосконалення зазначених розрахунків.

Ключові слова: безготівкові розрахунки, платіжні картки, національний банк України, шахрайство, правове регулювання.

**Солошкіна Ірина
Володимирівна,**

кандидат юридичних наук, доцент
кафедри державно-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.
Н. Каразіна

За роки незалежності банківська система України зазнала значних змін, які були зумовлені швидким розвитком ринкової економіки та необхідністю наздоганяти країни Європи. Значним досягненням стало створення системи безготівкових розрахунків. Сьогодні все більшого розвитку набуває така перспективна форма розрахунків, як електронна. Механізм функціонування системи електронних розрахунків заснований на використанні пластикових карток і містить операції, що здійснюються за допомогою банкоматів, електронних систем розрахунку населення в торговельних організаціях, системи банківського обслуговування клієнтів вдома і на робочому місці. У зв'язку з цим сутність безготівкового грошового руху розглядалася багатьма вченими.

Так, І. Прокопенко відзначає, що безготівкові розрахунки – це грошові розрахунки шляхом запису на рахунках у банках, коли гроші списуються з рахунку платника та зараховуються на рахунок одержувача [1]. У свою чергу О. Гесць відзначає, що безготівкові розрахунки – це платежі, що здійснюються шляхом перерахування з рахунку платника на рахунок кредитора в банках без використання грошових купюр. Безготівкові розрахунки застосовуються між підприємствами й організаціями для розрахунку за куплені сировину, матеріали, напівфабрикати, відвантажену продукцію, виконані роботи тощо. Безготівкові розрахунки використовуються також населенням для внесення вкладів,

розрахунків за квартиру і комунальні послуги, оплату товарів та ін. Безготівкові розрахунки здійснюються на основі розрахункових документів установленої форми – платіжних вимог, платіжних доручень, розрахункових чеків [2]. Але всі вчені одноставно вважають, що основне місце в русі грошових коштів населення займає безготівкова форма здійснення розрахунків.

Ефективність роботи банків із пластиковими картками полягає в тому, що картки дозволяють збільшити обсяги залучених ресурсів, і за всі операції з картками (купівля, виплата готівки, конвертування) банк, як правило, отримує комісійні. Крім того клієнт сплачує за отримання самої картки. Під час проведення операцій з пластиковими картками підвищується конкурентний потенціал банку з урахуванням загальносвітової тенденції витіснення з платіжного обігу не лише готівки, але й чеків, зростає авторитет банку як учасника інноваційних процесів.

Отже, відповідно до Постанови НБУ № 22 від 21 квітня 2004 р. «Про затвердження Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті» безготівкові розрахунки – це перерахування певної суми коштів з рахунків платників на рахунки отримувачів коштів, а також перерахування банками за дорученням підприємств і фізичних осіб коштів, унесених готівкою в касу банку, на рахунки отримувачів коштів. Ці розрахунки проводяться банком на підставі розрахункових документів на паперових носіях чи в електронному вигляді [3]

Найбільш популярною системою безготівкових розрахунків є використання платіжних карток. Відповідно до Постанови НБУ № 223 від 30 квітня 2010 р. «Про здійснення операцій з використанням спеціальних платіжних засобів» платіжна картка – це спеціальний платіжний засіб у вигляді емітованої в установленому законодавством порядку пластикової чи іншого виду картки, що використовується для здійснення платіжних операцій з рахунку платника або банку, а також інших операцій, установлених договором [3].

Емісія платіжних карток у межах України проводиться виключно банками, що уклали договір з платіжною організацією відповідної платіжної системи та отримали її дозвіл на виконання цих операцій (крім односторонніх внутрішньобанківських платіжних систем). Картка є власністю емітента і надається клієнту або його довірчій особі відповідно до умов договору з клієнтом, в якому визначено умови одержання платіжної картки, перелік необхідних документів, тарифи на обслуговування та правила користування платіжною картою. З її допомогою клієнт має можливість сплатити за товари і послуги, отримувати готівку.

Після виготовлення картки здійснюється її персоналізація. На картку або партію карток наносяться персональні дані: ПІН-код, ембосування, штрих-код, запис магнітної смуги і т. ін. Додаткові елементи, що наносяться, – магнітна смуга, смуга для підпису, ембосування, нумерація/текстова персоналізація, штрих-код, Scratch-смуги, голограма, «металічні» фарби (золото, срібло), іридісцентні

фарби, ультрафіолетові фарби, мікросхема (чип), тиснення фольгою. Картка випускається на певний термін: як правило, це 1-3 роки. По закінченні терміну дії картки вона подовжується, тобто видається новий пластиковий екземпляр у зв'язку з фізичним зношенням пластику та магнітної лінії, на якій можуть міститися 2 магнітні смуги, які вміщують інформацію про номер картки, термін її дії, а також службовий код, зону перевірки особистого коду, вільні коди [4]. Також існують «старт-карти», винайдені 1974 року французьким інженером Роланом Морено, на чипах яких міститься вся інформація про клієнта, а також які дозволяють більш оперативно проводити операції з картою і менш схильні до зношення.

Платіжні карти міжнародного використання представлені такими платіжними організаціями:

- VISA International – найбільша платіжна організація. Поєднує понад 21000 банківських закладів. Картки VISA емітуються і приймаються в 300 країнах і територіях. VISA Int. починає свою історію 1958 року, коли Американський банк випустив в Каліфорнії першу картку BabkAmericard [4].

- MasterCard International і Europay International – одні з найбільших після VISA платіжні організації США і Європи, які створили стратегічний альянс для збільшення конкурентоспроможності в боротьбі за ринок проти VISA Int.

- MasterCard International почала свою історію 1966 року, коли було створено Міжбанківську Карткову Асоціацію – Interbank MasterCard Association (ICA), що пізніше була перейменована в MasterCard International [4].

- AmericanExpress Company – компанія, що представляє фінансові послуги у всьому світі тим, хто подорожує. Компанію було створено 1850 року; вона займається емісією дорожніх чеків, розрахункових і кредитних карт. Також вона надає послуги фінансового планування, брокерські, іпотечні, страхові й інвестиційні послуги [5].

Емісія спеціальних платіжних засобів – проведення операцій з випуску спеціальних платіжних засобів певної платіжної системи [6]. Вона виконується за допомогою процесингового центру, який фактично функціонує як центр авторизації карток, розрахунково-кліринговий центр і центр еквайрінгу. У складі великих платіжних систем процесингових центрів може бути декілька – один центральний і кілька регіональних, що ведуть бази даних місцевих емітентів карток й обробляють запити на авторизацію карток цих емітентів.

Банки можуть мати свій центр для виготовлення платіжних карток, а якщо ні, то вони користуються послугами інших банків-партнерів. Кожна банківська установа має свою логістику платіжних карток, яка визначається внутрішніми документами і якої мають дотримуватись усі співробітники в роботі зі спеціальними платіжними засобами. Так, після випуску картки та ПІН-конверти з процесингового центру направляються до центру розподілу пластикових карток (зазвичай до головного банку), де вони розподіляються та відправляються до відділень залежно від того, де було відкрито рахунок і замовлено картку. Платіжні картки і ПІН-конверти завжди відправляються окремими пакетами в різні дні, і лише в окремих

випадках вони можуть бути відправлені одним пакетом, але на цей час усі картки тимчасово блокуються. Доставка карток відбувається спеціальними кур'єрськими службами або через уповноважену особу.

У відділеннях карти та ПІН-конверти зберігаються в окремих сейфах, до яких мають доступ лише уповноважені особи, які несуть за них персональну та матеріальну відповідальність. Видача карток клієнту у відділенні відбувається таким чином: уповноважена особа перевіряє документи клієнта, потім до журналу обліку виданих карток вносить його прізвище, ім'я та по батькові, а також номер картки. Клієнт перевіряє цілісність ПІН-конверту та зовнішній вигляд картки, після чого ставить підпис за отримання в журналі. Після отримання картки клієнт зобов'язаний поставити свій особистий підпис на зворотному боці картки у присутності співробітника банку.

Емітент під час видачі спеціального платіжного засобу за наявності можливості змінити ПІН-код держателем зобов'язаний проінформувати держателя про це право та запропонувати змінити код. Держатель зобов'язаний надійно зберігати спеціальний платіжний засіб, ПІН-код та інші засоби, які дають змогу користуватися ними [6]. Залежно від умов, за якими здійснюються розрахунки за операціями з використанням платіжних карток, можуть застосовуватися дебетова (як правило, заробітна, соціальна, пенсійна, стипендіальна або особиста картки), дебетово-кредитна та кредитна платіжні схеми.

Механізм безготівкових розрахун-

ків за допомогою платіжних карток в Україні обумовлений «Положенням про порядок емісії платіжних карток і здійснення операцій з їх застосуванням» [6]. На території України застосовуються платіжні картки, емітовані членами внутрішньодержавних платіжних систем, і платіжні картки, емітовані членами міжнародних платіжних систем (резидентами та нерезидентами України). Міжбанківський переказ між банками – членами платіжних систем за операціями із застосуванням платіжних карток, здійсненими їх держателями в межах України, проводиться виключно в гривнях незалежно від того, у якій валюті відкрито картрахунок клієнта.

У разі здійснення розрахунку з використанням платіжної картки у валюті, яка відрізняється від валюти картрахунку, уповноважений банк здійснює перерахунок суми за операцією у валюту картрахунку за курсом, порядок установалення якого визначений у договорі між клієнтом та уповноваженим банком-емітентом. Клієнти уповноваженого банку-емітента мають зобов'язання за здійснені з використанням платіжних карток операції перед уповноваженим банком-емітентом у валюті картрахунку та в порядку, визначеному відповідним договором із цим банком [6].

Зобов'язання, що виникають у зв'язку з організацією безготівкових розрахунків за платіжними картками з міжнародною платіжною системою, є власними зобов'язаннями уповноваженого банку перед цією системою. Кошти, які списані з картрахунку клієнта або відшкодовані на користь уповноваженого банку за

здійснені клієнтом операції з використанням платіжних карток, є коштами уповноваженого банку

Безготівковий розрахунок за допомогою платіжних карток має назву еквайрінг – діяльність щодо технологічного, інформаційного обслуговування суб'єктів господарювання і здійснення операцій з видачі готівки користувачам спеціальних платіжних засобів, які не є клієнтами емітента, а також проведення розрахунків з ними за операції, здійснені із застосуванням спеціальних платіжних засобів. Еквайрінг у межах України здійснюється виключно юридичними особами – резидентами, що уклали договір з платіжною організацією платіжної системи. Здійснені операції з використанням платіжних карток із застосуванням платіжних терміналів оформляються квитанціями платіжного терміналу. У цьому разі платіжне повідомлення формується платіжним терміналом і може бути передане еквайру в процесі авторизації або збережене в пам'яті терміналу у формі журналу (реєстру) платіжних повідомлень, який передається еквайру в узгоджені терміни для подальшого направлення до процесингового центру чи розрахункового банку.

Можливість електронних розрахунків зумовила те, що 2012 року НБУ повідомив про збільшення збитків банків від шахрайських операцій із платіжними картками на понад 6 млн грн. За офіційними даними, наданими банками НБУ, загальна кількість шахрайських операцій 2012 року порівняно з попереднім збільшилася на 47%, а сума збитків за цими операціями зросла на 20%. Майже всі збитки (99,7% від загальної суми), за-

вдані банкам за операціями з платіжними картками, було здійснено з картками міжнародних платіжних систем (основними типами шахрайських дій з використанням платіжних карток є їх підробка, потім – операції з утраченими картками і досить значну частку становлять операції без пред'явлення картки, тобто в мережі Інтернет або через телефонні чи факсові замовлення) [7].

Незважаючи на все це, популярність використання платіжних карток і безготівкового розрахунку з кожним роком зростає. На нашу думку, це пов'язано з такими їх перевагами:

- зручність використання, цілодобовий доступ до своїх коштів;
- можливість мати при собі велику суму грошей, не привертаючи при цьому до себе уваги;
- у разі втрати картки гроші не обов'язково втрачені, тому що існує певна система захисту й у клієнта є можливість блокування картки за допомогою цілодобової служби підтримки;
- картка дозволяє уникнути клопоту і незручностей, пов'язаних із перетином кордонів і обміном валюти;
- зниження необхідності особистої появи клієнтів у банку для здійснення повсякденних операцій.

Але як і кожна платіжна система, розрахункові картки мають свої недоліки:

- деякі види карток можуть обслуговуватися лише в окремих банкоматах;
- вплив на картки негативних чинників (перепад температури, вологість, прямі сонячні промені та ін.);
- додаткові витрати за умов, якщо власник забув або втратив ПІН-код;

– можливість використання карт-рахунку іншими особами – хакерами, шахраями, зловмисниками та ін.;

– затримки зі здійсненням карткових операцій у разі кризи банківської системи або проблем у конкретному банку.

Але, як було зазначено вище, найбільшою проблемою використання платіжних карток є можливість проведення з ними шахрайських операцій в Інтернеті, підробка, зчитування інформації за допомогою спеціальних пристроїв під час користування власником картки банкоматом, платіжними терміналами. Також слід відзначити, що для запобігання здійсненню шахрайських операцій власник картки повинен дотримуватися вимог щодо безпеки здійснення платіжних операцій та управління ризиками [6].

Користувач зобов'язаний використовувати спеціальний платіжний засіб відповідно до вимог законодавства України та умов договору, укладеного з емітентом, та не допускати використання спеціального платіжного засобу особами, які не мають на це законного права або повноважень. Емітент зобов'язаний не розкривати іншим особам, крім держателя, ПІН-коду чи іншої інформації, яка дає змогу виконувати платіжні операції з використанням спеціального платіжного засобу.

З метою забезпечення безпеки використання платіжних карток НБУ надав лист-рекомендацію 3 березня 2010 р. № 25-312/519-3299 держателям платіжних карток щодо їх використання, в якому відзначалося, що для операцій з безготівковими розрахунками слід дотримуватися таких правил:

1. Не використовувати платіжну картку в торговельній мережі для сплати вартості товарів або послуг, якщо торговець/продавець/касир (у ресторані, магазині, на АЗС тощо) викликав у вас недовіру.

2. Розрахунки з використанням платіжної картки мають виконуватися лише у вашій присутності. Це забезпечить зниження ризику неправомірного отримання ваших персональних даних, зазначених на платіжній картці.

3. Під час використання платіжної картки для сплати вартості товарів або послуг продавець/касир може вимагати від держателя платіжної картки надати паспорт, підписати квитанцію або ввести ПІН-код. Перед набором коду переконайтеся, що треті особи, які перебувають у безпосередній близькості від вас, не можуть його побачити. Перед тим як підписати квитанцію, в обов'язковому порядку перевірте суму, що зазначена на ній.

4. Якщо під час спроби здійснити сплату вартості товарів або послуг з використанням платіжної картки не вдалося здійснити успішно цю операцію, то необхідно зберігати один примірник виданої терміналом квитанції для перевірки відсутності зазначеної операції у виписці про рух коштів за картковим рахунком.

На нашу думку, через зростання кількості випадків шахрайства виникає необхідність створення базового законодавства, що регламентує роботу юридичних і фізичних осіб в мережі Інтернет, сферу електронних фінансових послуг і діяльність електронних платіжних систем, має забезпечити учасникам інтернет-банкінгу надійний захист від шахрайства.

Україні слід рівнятись на європейські країни при внесенні змін до системи безготівкових розрахунків, що у свою чергу дозволить збільшити кількість таких операцій і зрештою акумулювати кошти в межах держави, знизити витрати на емісію готівкових коштів.

Список використаних джерел:

1. Основи банківської справи : навчальний посібник / [Ганін В. І., Прокопенко І. Ф., Соляр В. В., Маслов С. І.]. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 410 с.
2. Геєць О. В. Основи банківської справи та управління кредитними ризиками / О. В. Геєць, В. М. Домрачев, С. Л. Лондар. – К.: Видавництво Європейського університету, 2004. – 240 с.
3. Про затвердження Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті : Постанова НБУ від 21 січня 2004 р., № 22 [Електронний ре-

сурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0377-04/conv/print1385667334014179>.

4. Вітлінський В. В. Фінансова стійкість як системна характеристика комерційного банку / В. В. Вітлінський, О. М. Пернарівський. – К. : Знання, 2006. – 123 с.

5. Петрук О. М. Банківська справа / О. М. Петрук. — К. : Кондор, 2008. — 462 с.

6. Про здійснення операцій з використанням спеціальних платіжних засобів : Постанова Правління НБУ від 30.04.2010 р., № 223 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0474-10/conv/print1385667335069481>

7. Від шахрайства з платіжними картками торік постраждала половина українських банків / Укрінформ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrinform.ua/ukr/news/vid_shahraystva_z_platignimi_kartkami_torik_postragdala_pоловина_ukraiinskih_bankiv_1793890

Солошкина И. В. Отдельные аспекты осуществления безналичных расчетов платежными картами.

Статья посвящена анализу безналичных расчетов платежными картами, охарактеризованы положительные и отрицательные аспекты использования платежных расчетных карт, нормативно-правовое обеспечение использования платежных карт, установлены проблемные моменты осуществления безналичных расчетов с помощью платежных карточек и предложены направления совершенствования таких расчетов.

Ключевые слова: безналичные расчеты, платежные карточки, национальный банк Украины, мошенничество, правовое регулирование.

Soloshkina I. V. Some aspects of cashless settlement payment cards.

The article is devoted to the analysis of non-cash payments payment card describes the positive and negative aspects of using payment cards payment, clarified the regulatory and legal framework for the use of payment cards installed bottlenecks cashless settlement payment cards and suggested areas of improvement of these calculations.

Keywords: non-cash payments, credit cards, National Bank of Ukraine, fraud, legal regulation.

Стаття надійшла до редакції 16.03.2013